

LLENGUA INICIAL I LLENGUA D'IDENTIFICACIÓ DELS NATS A L'ESTRANGER, A CATALUNYA

Albert Fabà Prats

Consorci per a la Normalització Lingüística

1. INTRODUCCIÓ¹

«Sense immigració la població dels darrers cent anys hauria conservat efectius, fins i tot hauria experimentat un lleuger creixement, però hauria perdut presència no sols en l'àmbit mundial, sinó també a Espanya i a Europa. Això no ha succeït. Catalunya ha mantingut la seva població gràcies a la pròpia reproducció biològica, però ha crescut, s'ha triplicat, ha augmentat el seu pes relatiu a Espanya i a Europa, gràcies a la immigració.» (vegeu Cabré 1999: 210).

Aquestes paraules de la demògrafa Anna Cabré al seu llibre *El sistema català de reproducció* són la millor manera d'expressar la idea següent: Catalunya és un país forjat, en molt bona part, per la immigració forana. Un fenomen especialment manifest durant les dècades dels anys cinquanta, seixanta i la primera part dels setanta del segle passat, que conduí a un saldo migratori favorable de més d'un milió i mig de persones. Bona part d'aquestes persones procedien del sud peninsular, sobretot d'Andalusia i Extremadura.

Atès que la llengua d'aquests immigrants peninsulars no era el català, aquest fenomen migratori bé havia de tenir efectes sociolingüístics força importants. Molt més si considerem que

en aquella època el català estava pràcticament prohibit i el país no disposava d'estructures polítiques pròpies que en pogués permetre l'acolliment amb un mínim de condicions. Aquests efectes s'han posat clarament de manifest en les explotacions de les darreres dades sociolingüístiques, com ara l'Enquesta d'usos lingüístics de Catalunya de l'any 2003 (vegeu Torres 2005).

Aquest fet migratori s'estroncà el 1975, arran de la crisi econòmica de mitjan setanta, la qual cosa conduí a una limitació important del creixement demogràfic. Però a finals de la dècada dels noranta del segle passat aquest creixement rebrotà: segons el cens de població del 1991 hi havia a Catalunya 6.059.494 persones i al padró del 2007 se n'hi consignen 7.210.508.

D'on prové aquest intens creixement?² Bàsicament, de la immigració de persones estrangeres, de procedències molt i molt diverses. Aquest increment tant notable dels vinguts de l'estranger es pot apreciar al gràfic 1.

Les característiques d'aquesta nova onada immigratòria són, per tant, molt diferents de les de l'anterior. D'entrada, en la majoria de casos, ja no compten amb el passaport espanyol i, per tant, no

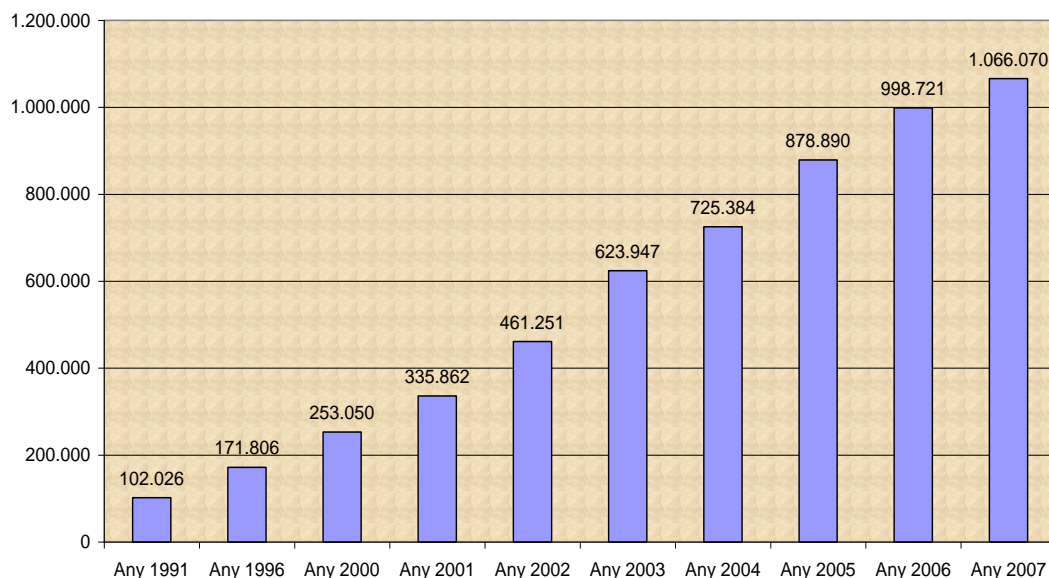
¹ Aquest text és una part de la comunicació que Joaquim Torres i l'autor d'aquestes ratlles van presentar al Vè Congrés de Sociologia de Catalunya, a l'abril del 2009.

² Un creixement plenament assimilable al de l'onada migratòria anterior, quant a la intensitat. Així, entre el 1996 i el 2005 el creixement fou de 906.166 persones, i el saldo migratori de la dècada més intensa del període anterior (1961-70) va ser de 720.442 persones.

disposen d'una sèrie de drets que sí que tenen els de ciutadania espanyola. I la seva diversitat cultural, religiosa o

lingüística és molt més àmplia que la dels immigrants andalusos o extremenys de l'anterior flux migratori.

Gràfic 1
Evolució de la població de Catalunya nascuda a l'estranger (1991-2007)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de la web de l'Idescat

Per aquest motiu és plenament adient fer-se preguntes sobre aquesta immigració, des del punt de vista sociolingüístic. Quines són les llengües d'aquests nous immigrants? Quins capteniments lingüístics adopten, un cop han arribat? Quina llengua transmeten als seus fills o filles, si aquests ja han nascut a Catalunya? En quina llengua se socialitzen: en català, en castellà o en ambdues? I tantes i tantes qüestions, totes de força interès.

2. DE QUINA INFORMACIÓ DISPOSEM?

Durant els últims anys s'ha fet una feina important de catalogació de les llengües d'aquests immigrants.³ Però no disposem fins ara d'estudis prou

representatius del capteniment lingüístic d'aquest nous ciutadans, que ens permetin respondre amb un mínim de rigor a les preguntes anteriors.

Tot i això, comencen a existir enquestes o estudis que ens poden aportar algunes idees o hipòtesis per començar a respondre-les. L'objectiu d'aquestes ratlles és catalogar alguns d'aquests estudis i extreure'n la informació que hi ha, sense descartar que en el futur hom pugui disposar de més informació.

Els treballs als quals ens referirem són els següents: estudi R357 del Centre d'Estudis d'Opinió del juny del 2006 sobre el perfil de la immigració marroquina, equatoriana, romanesa i xinesa instal·lada a Catalunya (vegeu CEO 2006); l'explotació de les dades dels immigrants estrangers a Catalunya de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits

³ És remarcable, per exemple, la tasca desenvolupada per Carme Junyent i el Grup d'Estudi de Llengües Amençades (GELA)

de la població de Catalunya, que va efectuar l'any 2006 l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (vegeu Sintès 2008); les llengües dels alumnes de les aules d'acollida del curs 2007-2008, i les llengües dels inscrits nats a l'estranger dels cursos de català per a adults del Consorci per a la Normalització Lingüística, també del curs 2007-2008.

Exposarem breument les característiques de cada estudi.

Sondeig a la immigració. El perfil de la immigració marroquina, equatoriana, romanesa i xinesa instal·lada a Catalunya. Es tracta d'un estudi sobre quatre col·lectius d'immigrants, desenvolupat pel Centre d'Estudis d'Opinió l'any 2006 (vegeu CEOP 2006). L'estudi consta d'un ampli qüestionari on s'inclouen sis preguntes sobre llengua: ús familiar, ús amb amics o coneguts, coneixement del català i del castellà, si ha rebut algun curs de català i si en vol rebre en el futur. Les mostres no són molt àmplies (entre 210 enquestats, pel que fa als romanesos, i 404, en el cas dels nats al Marroc).

Les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya a partir de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya 2006. És un clàssic dels estudis sociològics a casa nostra. Sempre ha tingut unes mostres molt àmplies, és de bona qualitat i compta amb una sèrie cronològica prou llarga (1985, 1990, 1995, 2000 i ara 2006). El principal problema és que el seu abast territorial era molt més limitat en un primer moment, i s'ha anat eixamplant progressivament fins assolir, en aquesta darrera edició, el conjunt de Catalunya.

Tradicionalment, l'Enquesta de condicions de vida compta amb diverses preguntes lingüístiques repartides en tres blocs: coneixements lingüístics, llengua

d'identificació (quina és la seva llengua?) i ús familiar. La mostra d'immigrants és suficient, de 1.050 enquestes, la qual cosa ens permet fer-ne desagregacions per subgrups.

Les llengües a les aules d'acollida. Aquestes dades, proporcionades pel Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya, ens permeten copsar, ni que sigui a grans trets, la llengua familiar dels nens i els joves de primària i ensenyament secundari obligatori (ESO) que han participat en aules d'acollida a Catalunya durant el darrer curs 2007-2008. Són dades, per tant, força recents. Tenim 13.642 nens i nenes d'ensenyament primari i 10.863 casos d'ensenyament secundari obligatori. La demanda que es feia des del departament és que es consignés la «primera i segona llengua dels alumnes». Un cop analitzades les dades no sembla clar que s'interpretés correctament la proposta «segona llengua» i, per tant, només utilitzarem la informació de la primera llengua, excepte en un cas molt concret, el de l'amazig.

Les llengües dels alumnes estrangers dels cursos de català per a adults. El Consorci per a la Normalització Lingüística ens ha proporcionat aquestes dades, que es basen en dues preguntes de les fitxes d'inscripció als cursos. Adues preguntes són les mateixes que les de l'Enquesta d'usos lingüístics a la població de Catalunya: «quina és la teva llengua», que s'efectuava en primer lloc, i «quina llengua vas parlar primer a casa, quan eres petit»; en tots dos casos, s'hi podien consignar dues llengües. En aquest cas les dades es refereixen a 57.307 inscripcions de nats a l'estranger, també del darrer curs 2007-2008. Les dades les recollen les persones que feien les inscripcions, amb un format electrònic. En general, la

informació sembla de bona qualitat, tot i que hi ha un lleuger percentatge d'errors de procediment, per la qual cosa és aconsellable fixar-se exclusivament en les tendències més manifestes. Alhora també es poden tenir en compte altres fonts d'informació, a les quals no farem referència en aquestes pàgines, però que poden ser força útils, especialment quan s'explotin amb profunditat, des del punt de vista que ens motiva aquí: l'Enquesta demogràfica 2007, l'Enquesta d'usos lingüístics de la població 2008 i les dades d'estrangers del Baròmetre de la Comunicació i la Cultura.

3. LENGUA INICIAL I LENGUA D'IDENTIFICACIÓ

3.1. *Llengua inicial*

Normalment anomenem *llengua inicial* a la llengua o llengües que els individus han après en primer lloc, en la majoria dels casos, a la seva llar originària. A l'Enquesta d'usos lingüístics de Catalunya 2003 la llengua inicial s'obtenia mitjançant les respostes a la pregunta «Quina llengua vas parlar primer a casa quan eres petit?» i és l'indicador que nosaltres utilitzarem, tot i que també ens hi referirem mitjançant la pregunta «Quina és la teva llengua primera?».

Les dues fonts que utilitzarem no es refereixen al conjunt de la població estrangera que resideix a Catalunya, sinó només a una part: els nens i joves de les aules d'acollida i les persones inscrites als cursos de català per a adults del Consorci per a la Normalització Lingüística (CPNL). Per tant, no podrem extrapolar les dades al conjunt dels estrangers, però ens poden aportar informacions valuoses.

La primera constatació és l'àmplia diversitat lingüística amb què ens trobem, d'acord amb altres fonts, que també

constaten el mateix fenomen.⁴ Així, entre els inscrits al CPNL, podem trobar-hi més de 100 llengües. Hom constata, també, la diversitat dels efectius de cadascuna de les llengües. Així, del total de 57.307 inscripcions d'estrangers al CPNL, pràcticament el 49% són de llengua inicial castellana, un 10% de llengua àrab, un 4,7% de portuguès, un 3,3% de llengua francesa, un 2,8% de romanès, un 2,7% d'amazig, un 2,5% d'anglès, un 2,3% de rus, un 1,6% d'italià, un 1,4% de xinès i un 19,7% que agrupa a les altres llengües, fins arribar a les 100 que hem esmentat.

Si ampliem les nostres referències a les llengües de l'aula d'acollida, també hi trobem algunes de les llengües anteriors en els primers llocs. El castellà també ocupa el primer lloc, amb més del 40% dels casos, i segueix l'àrab, amb més del 15% casos. Després hi ha el romanès, el xinès, l'amazig, el portuguès, l'urdú i el panjabí, en el cas de primària, i les mateixes llengües, però amb un ordre en part diferent, a l'ensenyament secundari obligatori (ESO). En els dos casos, tanmateix, el castellà i l'àrab apareixen en primer i segon lloc, i l'amazig en cinquè lloc.

La presència de les llengües s'adiu amb els diversos orígens geogràfics dels nous immigrants. Així, segons l'Idescat, l'any 2007 un 36,2% de les persones amb passaport estranger procedien de l'Amèrica Central o del Sud, un 23,7% de la Unió Europea, un 20,8% de l'Àfrica del Nord i el Magrib, un 7,6% de l'Àsia central i oriental, un 5,2% de la resta d'Àfrica, un 4,4% de la resta d'Europa i un 2,1% de la resta del món. Les

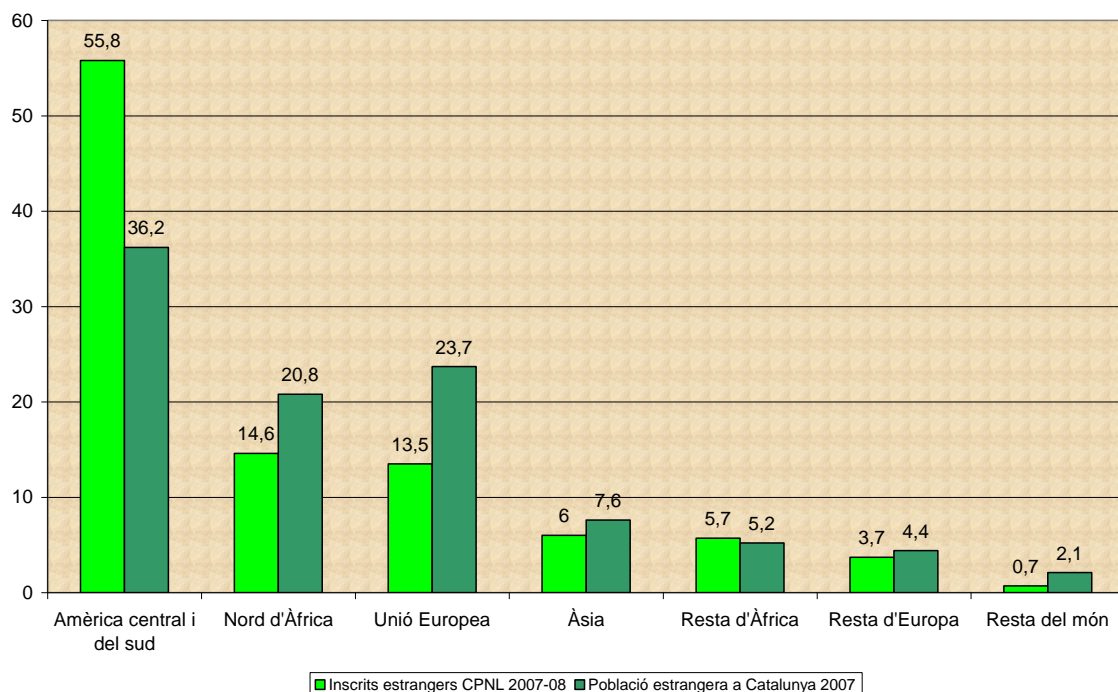
⁴ Entrevista a Carme Junyent a l'*Avui* del 26-3-08. CJ diu: «vam partir de la hipòtesi que es parlen unes 300 llengües a Catalunya, i en portem identificades unes 260».

divergències entre aquestes dades i les de les llengües es deuen a dos motius. Un és que aquestes dades generals són de les persones que no tenen encara passaport espanyol, no dels nats a l'estranger, que en són uns quants més (el 2007 hi havia 93.563 nats a l'estranger que tenien el passaport espanyol, segons la web de l'Idescat). L'altre motiu de divergència, el més important, és que, tal com hem dit, tant les aules d'acollida com els inscrits al

CPNL no són del tot representatius ni del conjunt de la població estrangera ni del conjunt de la població nada a l'estranger. Ho podem apreciar en el gràfic 2, on hem situat els percentatges d'inscrits al CPNL i del conjunt dels estrangers, els que no tenen passaport espanyol, per agrupacions de països.

Gràfic 2

Comparació de les inscripcions al CPNL de nats a l'estranger i la població estrangera a Catalunya, per agrupacions de països. Curs 2007-2008 i any 2007. Percentatges.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CPNL i de la web de l'Idescat

Tot i que ambdues distribucions s'assemblen força, ja es veu que als cursos del CPNL estan molt més ben representats els nats a l'Amèrica Central i del Sud, i infrarepresentats alguns dels altres casos, especialment els nats a la Unió Europea (els altres casos són els nats al nord d'Àfrica, Àsia, la resta d'Europa i la resta del món).

3.2. Llengua d'identificació

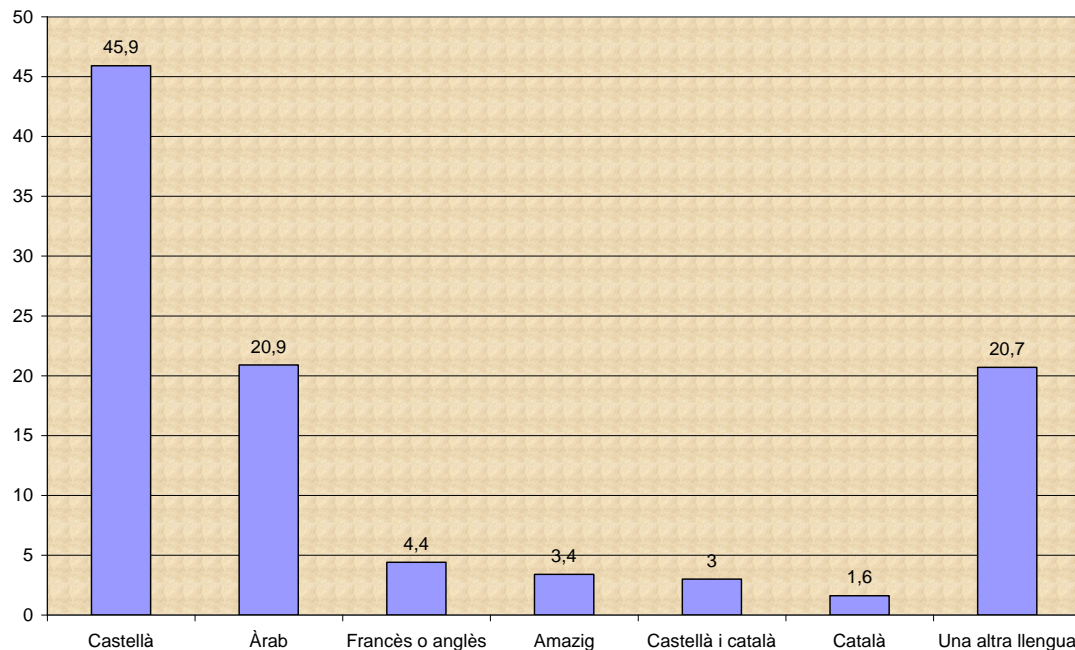
Hi ha una altra manera de copsar la llengua de les persones, la que respon a la pregunta «quina és la seva llengua?». A Catalunya aquesta pregunta ja és un clàssic de la sociolingüística, perquè és una de les de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població metropolitana de Barcelona que és, probablement, l'enquesta que compta amb una sèrie temporal més àmplia, tot i que limitada

exclusivament a una part del territori català.

Des del nostre punt de vista, és una pregunta interessant, atès que en tenim

dades per al conjunt dels estrangers, per exemple de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya 2006.

Gràfic 3
Llengua d'identificació de la població de Catalunya de 16 i més anys nada a l'estranger.
Percentatges. 2006

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de Sintès (2008)

Com es pot veure, ens torna a aparèixer el castellà en primer lloc, segueix l'àrab, un conjunt d'altres llengües que no s'especifiquen, el francès i l'anglès, l'amazig i, ja molt avall, el català o el català i castellà combinats. En el cas dels inscrits als cursos del CPNL les dades són molt semblants, però ens aporten una visió complementària sobre dos fenòmens que ens interessa analitzar: d'una banda, la comparació entre la llengua inicial i la llengua d'identificació i, d'altra banda, la proporció entre l'àrab i l'amazig.

Pel que fa a la primera qüestió, hem construït un índex (índex de manteniment de la llengua inicial) que consisteix a dividir el nombre de persones

inscrites que s'identifiquen amb una llengua determinada pel nombre d'aquestes persones que també la tenen com a llengua inicial. Si el conjunt de persones inscrites segueixen identificant-se amb aquesta llengua, l'índex tindrà valor 1. L'altre cas extrem seria que totes aquestes persones pasessin a identificar-se a una altra o unes altres llengües. L'índex tindria un valor 0, en aquest cas.

Per aplicar aquest índex hem triat les quinze llengües inicials més freqüents entre els inscrits als cursos de la CPNL i hi hem afegit el guaraní, com a llengua de contrast. Les llengües triades són les següents: castellà, àrab, portuguès, francès, romanès, anglès, rus, italià, xinès,

amazig, alemany, fula, urdú, punjabí, wolof i guaraní.

Doncs bé, en gairebé tots els casos, els valors de l'índex són superiors al 0,70 punts (vol dir que en més del 70% dels casos es manté la llengua inicial com a llengua d'identificació) i només en el cas del guaraní l'índex de manteniment és molt baix, del 0,24, ja que molt majoritàriament afirmen que la seva llengua és el castellà. Tot i això, no hauríem de treure conclusions precipitades respecte al guaraní. Imaginem-nos la situació: una persona de Paraguai i que té com a llengua inicial el guaraní⁵ arriba a Catalunya i li pregunten, quan s'inscriu, «quina és la teva llengua?». Sabem que una part molt important ha dit castellà, però no sabem quina significació té per ells aquest fet. I no sabem com afecta aquesta primera declaració a la pregunta sobre la llengua inicial, que es fa en segon lloc. Només podem apuntar l'interès que tindria poder fer un estudi qualitatiu per copsar-ho.

Quant a la qüestió de l'àrab i l'amazig, plantejem el problema: diferents analistes de les llengües dels nous immigrants a Catalunya han assenyalat que, pel que fa a les persones nades al Marroc, són majoritaris els amazigs, les persones de llengua amaziga.⁶ Però aquesta idea no s'adiu amb les dades que hem presentat aquí. Ni amb les dades generals relatives a la llengua d'identificació, on la relació entre àrab i amazig és de 6 a 1, a favor del primer; ni les de les aules d'acollida, on la

relació és de 3 a 1, també a favor de l'àrab; ni les dels inscrits al CPNL, on la relació és de 3,6 a 1.

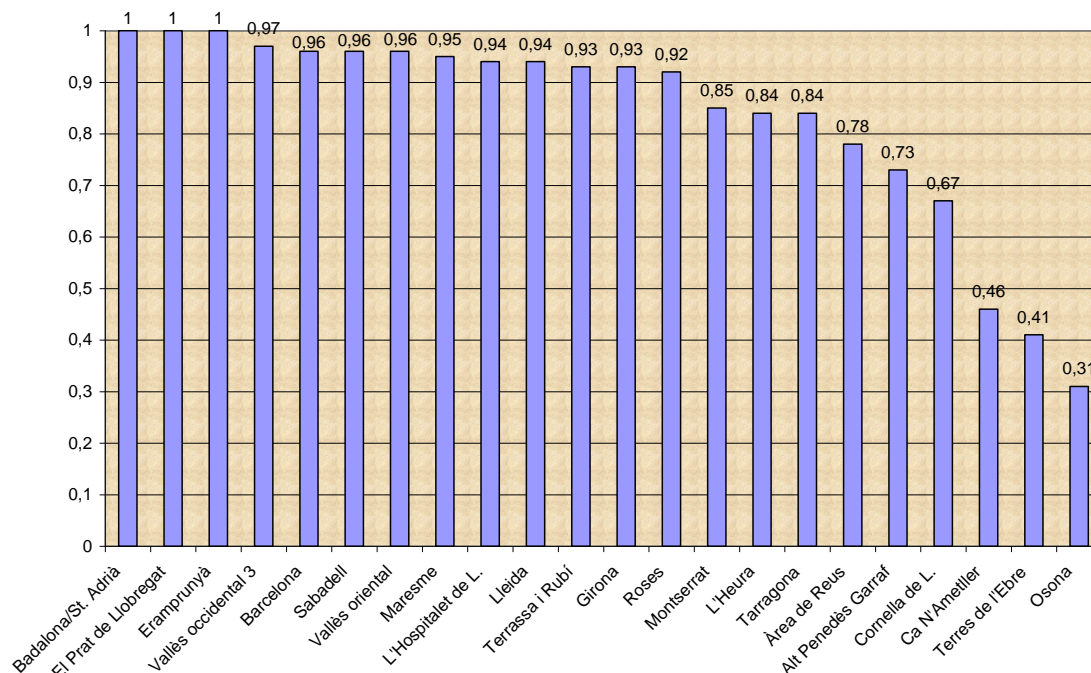
La nostra interpretació és la següent: podria ser que les persones nades al Marroc que coneixen l'àrab, en trobar-se en una situació com la que abans hem esmentat, optin per mencionar l'àrab com la seva llengua, encara que ells siguin de llengua amaziga (o almenys també siguin de llengua amaziga). D'aquesta manera una enquesta o una estadística de les característiques que aquí hem mencionat no seria el millor mètode per esbrinar-ne amb rigor la identificació lingüística i caldria fer algun tipus d'investigació qualitativa més detallada.

D'altra banda, podria ser que amazigòfons i arabòfons es repartissin pel territori de Catalunya de manera clarament diferenciada, i que els estudis qualitius que s'han fet fins ara s'hagin efectuat en zones on hi ha una important concentració de amazigs i no d'àrabs, concentració que no es reproduïx arreu de Catalunya. Per copsar la procedència d'aquesta hipòtesi hem analitzat la relació entre arabòfons i amazigòfons en els vint-i-dos centres de normalització lingüística del CPNL. Aquesta proporció s'expressa en una xifra que resulta de dividir el nombre d'inscrits arabòfons pel nombre d'inscrits amazigòfons. Si no n'hi ha del darrer cas, el resultat és 1 i si no n'hi ha d'arabòfons, el resultat és 0. Podem apreciar-ho al gràfic 4.

⁵ Segons les dades d'inscrits als cursos del CPNL, de 820 inscripcions de nats al Paraguai, un 70% afirmaven tenir el castellà com a llengua inicial i un 29% el guaraní.

⁶ Així, Carme Junyent, a l'entrevista anterior deia: «A Catalunya el grup més nombrós d'immigració són marroquins i **tenen com a llengua majoritària l'amazic (berber)**»

Gràfic 4
Índex de proporció entre arabòfons i amazigòfons dels nats al Marroc
per CNL. Alumnes inscrits al CPNL al curs 2007-2008

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CPNL

El resultat és ben clar: hi ha contrastos manifestos. Des de territoris on el pes de l'àrab és molt fort (Badalona i Sant Adrià, El Prat, Eramprunyà, Barcelona, Girona, L'Hospitalet, Lleida, Sabadell, Terrassa, Maresme, Vallès Oriental, Roses, Vallès Occidental 3) fins a zones on predomina l'amazig (Osona, Terres de l'Ebre i Ca N'Ametller). I certament, bona part dels treballs de camp que s'han efectuat sobre aquesta temàtica s'han fet a Osona.

En definitiva, convindria estudiar més a fons aquest fenomen sociolingüístic de la llengua dels immigrants nats al Marroc, però podem dir que hi ha més gent que declara parlar àrab que amazig i que probablement arabòfons i amazigòfons estan repartits de manera desigual pel territori.

4. BIBLIOGRAFIA

CABRÉ, A. (1999). *El sistema català de reproducció*. Barcelona: Proa.

CENTRE D'ESTUDIS D'OPINIÓ (2006). *Sondeig a la immigració. Estudi pilot sobre el perfil de la immigració marroquina, equatoriana, romanesa i xinesa instal·lada a Catalunya*. Web de la CEO. Generalitat de Catalunya. Institut d'Estadística de Catalunya.

SINTES, E. (2008). «Els trets lingüístics i educatius de la població immigrada». *Les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya*, 47. Barcelona: Editorial Mediterrània.

TORRES, J. (coord.). (2005). *Estadística sobre els usos lingüístics a Catalunya 2003*:

llengua i societat a Catalunya en els inicis del segle XXI. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència. Publicacions de l'Institut de Sociolingüística Catalana. Estudis 8.

QUEROL, E. (2009). «Demolingüística: nova enquesta demogràfica, nous mètodes i noves dades». *Llengua i Ús*, 45, 95.